

BÉKÉS VÁRMEGYE

HAJDANA.

Irta

Haan Lajos,

békés-esabai evang. lelkész, a dorpatudós társaság levelező és a magyar történelmi társulat igazgató választmányi tagja.

I. KÖTET.

TÖRTÉNELMI RÉSZ.

PEST, 1870.

LAUFFER VILMOS TULAJDONA.

BÉKÉS VÁRMEGYE BE.

HAJDANA.

Irta

Haan Lajos,

békés-esabai evang. lelkész, a dorpatudós társaság levelező és a magyar történelmi társulat igazgató választmányi tagja.

Haan Lajos

PEST, 1870.

LAUFFER VILMOS TULAJDONA.

Endrőd.

Népes magyar falu, Gyomával csaknem átellenben, a tiszai vaspálya jobb oldalán, ettől m. e. félórányira.

Helynevek : Nádassziget, Kisrét, Ördögoldal, Kis Kondoros, Kügy, Örménykut, Polyákhalom, Zöldhalom, Farkaszug, Kaplonka, Udvarnok, Sz.-Miklós zug, Csejt,

Sima, Simai berek. E három utolsóról, mint hajdani faluról, alább lesz szó.

A mi az Endrőd határán talált régiségeket illeti: a forradalom előtt a Kőrösből roppant nagyságu állatfogakat és lábszárakat huztak ki. Soká őriztettek e csontok a faluházán, végre 1848 eszt. a Kőrösbe visszadobattak. 1835 eszt. két vörösréz kereszt ásatott ki. A leírás szerint XIII. századbeliak lehettek. 1858. csatorna ásáskor a Kügyben egy vaspánczélba öltözött vitéznek csontváza találtatott, oldalán vertarany (?) markolatu karddal. A találók e becses találmányt széttördelvén, egymásközt felosztották.

Dicséretet érdemel az endrődi lakosság tisztaság szeretete. Jól esik az utasnak e csinos falun végigmenve, látni mind a házakat tisztán kimeszelve, mind a házak elejét és az udvart tisztán kiséperve.

Mit más, sokkal nagyobb községek sajnosan nélkülöznek, azzal dicsekedhetik Endrőd, t. i. hogy szegényeket ápoló háza van. Alapította azt 1806 eszt. urad. praefectus Vida Imre, eredetileg 32 ezer forintnyi tőkével, mely azonban devalvatiók következtében tetemesen csökkent, úgy hogy már 185/1 év végével csak 19976 frt 30 krt tett. Ekkor a vármegye vette felügyelete alá s a vármegyei pénztárnok által kezelteti. Van a jótékony intézetnek saját háza, melyben jelenleg 12 szegény férfi és nő vegyesen kap ellátást. Az intézetre felügyel a lelkész, ki évenként beküldi jelentését a megyés püspöknek.

Létez azonkívül még Endrődön a Kalmár Mihályféle alapítvány, eredetileg 4285 frt tőkével, melynek kamatai évenként szegények és koldusok közt osztatnak ki.

A mi Endrődnek hajdanát illeti, ez is a régibb községek közé tartozik. Lakosai azelőtt egytől egyig nemesi kiváltsággal bírtak. Ez kitetszik Bethlen Gábornak egy 1625 eszt. endrődi lakos Pálffy György részére kiadott nemesleveléből, melyben azt mondja Bethlen, hogy annál kevésbé késett Pálffy részére a nemeslevelet kiadni, mint-hogy Endrődnek minden lakosa, már ottan lakásánál fogva is nemes.

A XV. században Endrődöt az Endrődi és Verbőczy osztályos családok bírták. E két család közt soká fennállott a birtok miatti viszály, mely nem egyszer vérengzéssel végződött, míg végre 1416 eszt. Endrődi András, Tamásnak fia, atyjának és István nevü tesvérének nevében, másfelől

Verbőczi Benedek ardói plébánus s testvére Dávid, Pál testvérük nevében is a nagyváradai káptalan előtt barátságos egyességre léptek, a birtokot egymásközt felosztották, hozzá tévén, hogy a Berettyón lévő malomnak fele illesse a Verbőczieket mindaddig, míg az Endrődiek külön malmot építhetnek.

Ez okmány kelte után alig ötven év múlva már Fodor, Kamuthy és Harangiak kezén találjuk Endrődöt, nevezetesen a Maróthyaknak Királyság miatti pörében 1461 eszt. tanuskodtak endrődi Fodor Barna, endrődi Harangi Antal és endrődi Kamuthy Pál. E családok több helyütt is voltak birtokosok Békésben s valószínűleg az Endrődi vagy Verbőczi családba való beházasodás által jutottak Endrőd egy részének birtokába.

A XVI. században már egy része Endrődnek, valamely család magvaszakadtával a kir. fiskusra szállt, mert az 1549 eszt. őszveirásban Endrőd úgy említettik, mint kir. birtok. Más részét az 1561 eszt. őszveirás szerént birták:

Karozzi Péter*)	birt 4 portát,	fiz. 4 frt 40 den. adót.
Veres György	— 1 —	1 frt 10 — —
Boros János.		

A fentemlített kir. koronai birtokrész egész 1656 eszt. a fiskus kezén volt. Ekkor Wesselényi Ferencz nádor és kir. helytartó több más békésvármegyei birtokkal együtt Gergellaky Jánosnak, Török Bálintnak és Bekfy Bálintnak adományozta s ezek az egri káptalan által nem ugyan a helyszínén de Ónodon longa manu, minden ellenmondás nélkül e birtokba be is vezették.

Ez a régi Endrőd magyar, reformált vallásu község volt. Kik voltak papjai, nem tudjuk. De 1637 eszt. a hivek, rongált templomuk kijavítására hitsorsosaiknál segedelem-pénzeket gyűjtöttek.**). Létezett a község egész a XVIII. század elejéig. Ekkor a magyarok ellen felbujtatott ráczság Endrődöt megrohanta s annyira feldulta, hogy a lakosság felszedvén sátorfáját, széjjelfutott s többé lakhelyét nem is látta, csak maga a minden ékességeitől megfosztott templom maradt a Kőrös partján, szomorú emlékeül a romlásnak.

*) Bél Mátyás kéziratában : Kesslerü Péter.

**.) Lásd Okmánytár a hódoltság történetéhez. Pest, 1863. 58. l.

Igy hevert Endrőd dűledékeiben egész 1718 eszten-deig. Ekkor kezdett épülni romjain a második, a mostani falu. Ugyanis a nemeskerekiek, minthogy falujok folytonos árvizeknek volt kitéve, felszedközvén, tömegesen átköltöztek Endrődre. Nemsokára hozzájok csatlakoztak Detváról, Zsaluzsánból, Csabáról és Nógrádnak némely vidékeiről számos tót családok, úgy hogy a mostani Endrőd eredetileg magyar-tót rkath. község volt, az iskolában vegyesen tanítatott a magyar és tót nyelv, a templomban is az isteni tisztelet magyarul és tótul felváltva tartatott. Azonban az uradalmi tisztek és a lelkészek egyetértve, s minden kitelhető eszközöket felhasználva néhány évtized alatt a községet annyira megmagyarosították, hogy most már Endrődön tót nyelvet épen nem hallani, csak a családi nevek (Vaszko, Uhrin, Debnár, Jánosik, Szedliak, Kiszél, Kurila, Czemanko) mutatják az egyes családok tót származását. Az utolsó tótul szolgált pap volt Bikályi Péter. (1785—1788 eszt.) Endrődnek lakossága az utolsó névtári adatok szerint így áll:

Rkatholikus	—	—	7929.
Görög n. egyesült	—	—	79.
Görög egyesült	—	—	2.
Zsidó	—	—	126.

Öszv. 8144 lélek.

8199 lélek